

Manuel Sanchis Guarner: les aportacions a la dialectologia, la lexicografia i la cultura popular

INTRODUCCIÓ

1. Sempre és un plaer parlar dels mestres, sobretot quan a la seva saviesa sumen qualitats humanes. La meua relació amb Sanchis Guarner és jalonada d'uns quants fets puntuals inoblidables: la petita enquesta que li vaig fer arran de la meua tesi de doctorat sobre els paral·lelismes entre els parlars occidentals i el balear, a la sala del Diccionari, aleshores al carrer de Sant Sebastià de Palma, mentre classificava cèdules de la «Calaixera», ell anava contestant amb paciència i exactitud les meves preguntes (*torcar, arena, endívia, granera, redó*, etc.); quan va haver d'absentar-se una setmana a València, el vaig substituir a l'institut de Palma en les classes de gramàtica i a la tornada em va regalar un munt de llibres i separates; un dia vam esmorzar de panades a casa de Bernat Vidal i Tomàs, apotecari, poeta i historiador de bell record, i després vam visitar en Blai Bonet, que ens va llegir un capítol d'una novel·la en gestació del qual Sanchis va comentar la nuesa adjectival.

Vam tenir sort els mallorquins de gaudir durant divuit anys del seu magisteri i la seva humanitat.

Avui m'és plaent de parlar-vos de la seva aportació a la dialectologia, la lexicografia i la cultura popular.

DIALECTOLOGIA GENERAL

2. En una de les obres de més divulgació, *La llengua dels valencians* (1a ed., 1933), que va conèixer dotze edicions (fins al 1987), escrita als vint-i-un anys, sobretot per a «despertar-los [als valencians] l'amor per la llengua autòctona, acla-

rint-los-en les idees» (p. 8), tracta de temes com l'obligatorietat de la llengua, del seu nom i unitat, del fracàs de l'intent secessionista i, a més, traça un esquema d'història de la llengua; dins el capítol de lingüística geogràfica s'ocupa de la divisió dialectal en dos grups: a) l'*oriental*, amb el *rossellonès*, el *català central*, el *mallorquí*, *menorquí* i *eivissenc* i l'*alguerès* (notem que no usa *baleàric*, conscient de la irrealitat popular d'aquest nom, i que s'oblida del *formenter*); i b) el grup *occidental*, constituït pel *ribagorçà*, el *pallares*, el *lleidatà*, el *tortosí*, el *valencià general* i el *valencià apitxat* (notem *lleidatà* pel que en direm *català nord-occidental* i la ulterior proposta de reservar aquell nom al complement territorial de *pallares*, *ribagorçà* i *tortosí*; *valencià general*, que comprendria el *septentrional* i l'*alacantí*, i l'*apitxat* amb el sinònim posterior *central*; no s'hi parla del *parlar de Tàrbena*). Aquesta divisió variava respecte de la feta en la 1a ed. de 1933: l'*ultrapirenenc* (equivalent a «pirenenc oriental» d'Alcover, *Diccionari català-valencià-baleàric* [DCVB]) englobava *rossellonès* i *capcinès*; en comptes de *català occidental* es parlava de *lleidatà* (com farà Badia, 1951); en el *català central* s'inclouia el *barceloní*, i, com a herència de Barnils, s'afegia l'*andorrà* dins el *lleidatà*, i el *manacorí* dins el *mallorquí* (per a aspectes de la divisió dialectal, veg. Veny, 1985, p. 31-38).

FRONTERES

3. Sanchis (1973b) va ser pioner en la fixació de les fronteres del valencià amb el murcià (1950, p. 49-53; 1956a, p. 180). Assabentat per un mallorquí resident a Múrcia (1947-1950), el senyor Antoni Gacias, de l'existència de parlars valencians més enllà de la frontera administrativa amb Múrcia, fa enquestes per aquesta regió, completades amb les de l'*Atlas Lingüístico de la Península Ibérica* (ALPI), i així rectificava les dades anteriors que havien donat Hadwiger (1905) i Figueras Pacheco (1912). Posteriorment Brauli Montoya (1986) ha fet més precisions sobre aquests parlars.

En el mateix estudi, Sanchis dóna compte d'emigracions: la de genovesos instal·lats a l'Illa Plana, la Nova Tabarca, cap a Torrevella (Torrevieja) (Aguiló i Miralles, 1991; Veny, 2009a, p. 40), a jutjar pels cognoms que s'hi troben (*Bernardi*, *Parodi*, *Grimaldi*, *Rabagliato*, etc.), i l'emigració cap a poblacions murcianes de valencians procedents del Pinós, la vall de Novelda i la Foia de Castalla. Respecte a això recordo que, durant l'enquesta de l'*Atlas lingüístic del domini català* (ALDC) al Pinós, a l'hora de preguntar com podríem recollir fotogràficament peces de la cultura material, ens van dir que el lloc millor era el Carxe, on efectivament vam poder fer un reportatge fotogràfic interessant.

Sanchis també ha estat pioner en l'estudi dels parlars de transició, com són els d'Énguera i la Canal de Navarrés (1968), on es decanta pel caràcter bàsicament castellà d'aquests parlars —i no aragonès, com deia Menéndez Pidal— relacionat

amb la donació d'Ènguera als cavallers suposadament castellans de l'Orde de Santiago, però després (1967 [1968]) s'inclinarà per un «aragonès modernitzat», una mica en la línia de Gulsoy (1963-1968), que, ampliant l'estudi de Sanchis, va fer noves aportacions sobre l'origen d'aquells parlars, considerats de base essencialment aragonesa però amb mescla valenciana. En l'esmentat treball, Sanchis dona compte d'unes quantes característiques d'aquestes varietats dialectals, com la distinció de [s] i [z] (*[s]inco* vs. *ve[z]ino*, i no *ve['z]ino*, amb interdental sonora, com s'havia dit); el manteniment de /v/ labiodental (*ca[v]allo*, *be[v]er*); el pronom adverbial *ende* (= cat. *en*) de *en me'n voy*, *coge pan y come-ndé*; el perfet perifràstic, com el català (*jo va cantar*, *ellos van cantar*), i una bona pila de valencianismes (*lloca*, *trona*, *closas* 'muletas', etc.). Per cert que Gulsoy, en l'article esmentat (p. 318, n. 6), anunciava la realització d'un treball sobre aquests parlars en col·laboració amb Sanchis, que, pel que sembla, no va arribar a port.

D'estructura bàsicament catalana són els vint-i-nou pobles del Baix Aragó que Sanchis va delimitar, amb un estudi monogràfic sobre un d'aquests, Aiguaviva de Bergantes (1949). Va descobrir aquest parlar en el decurs de les enquestes per a l'*Atlas Lingüístico de la Península Ibérica* en una primera visita, acompanyat de Lorenzo Rodríguez-Castellano (1935); després hi tornaria (1947), amb Francesc de B. Moll. El seu estudi és el primer basat en les exploracions dialectals de l'esmentat *Atlas*. La catalanitat d'aquest parlar és indiscutible, davant la fonètica històrica que ha generat mots com *pit*, *herba*, *peix*, *vuít*, *melic*, *gall*, etc.; el que va desconcertar Hadwiger i Menéndez Pidal van ser formes com *θial* 'cel' o *θinc* 'cinc' que, per la diftongació o per la interdental, van ser fenòmens atribuïts a l'aragonès o al castellà, i que Sanchis va aclarir lúcidament: la diftongació afectava les *e* obertes arcaïques del català, procedents tant de *e* oberta com de *e* tancada llatines (*θial* < CAELU, però també *tial* < TĒLU, *viala* < VĒLA, *θianra* < *CĪNERA); i la interdental era resultat d'una evolució de la C^{ei}, a través de [ts], sense relació amb el castellà, com ho demostra el fet que hagi afectat mots sense rèplica castellana (*boθí* 'bocí', *θelles* 'celles', *θirera* 'cirera', etc.).

4. Però Sanchis s'ha ocupat també de fronteres internes del valencià, concretament l'*apitxat*, que, allunyant-nos de connotacions negatives (Sanchis, 1933, el considerava «corrupció dialectal»), també anomenem *central*. Partint de les excursions científiques per a l'ALPI, amplia l'estudi que en féu Alcover (1908) i rectifica alguns punts de l'article de Barnils (1913), i estableix els límits septentrionals i meridionals del subdialecte i observa que l'ensordiment de [dʒ], [z], [dz] en [tʃ], [s], [ts] i la bilabialització de /v/ > /b/ presenten unes àrees de límits que no se superposen. Nota que el canvi [dʒ] > [tʃ] és el més estès i, per tant, hem de pensar que el més antic, i, a més, dona compte, com a fonetista que era, de l'articulació de [b] oclusiva intervocàlica en les àrees de distinció [b-v], inclòs el mallorquí. En les enquestes de l'ALDC hem pogut constatar aquest fet; fins la [b] pot esdevenir [p]

(*pebre negre* > *pebe negre > *pepe negre*, *barca de cabotatge* > *barca de capotatge* [Veny, 1978, p. 106]).

Després de Sanchis, s'ha insistit en la data del segle XVII com a començament del canvi, generalitzat a la ciutat de València el segle XVIII amb progressiva expansió; segons Colomina (1999), el jovent de Xàtiva ja apitxa. Però, respecte a la cronologia, el canvi ensordidor ja es documenta abundantment al segle XV (Colón, 1967 i 1999), mentre que l'atribució al segle XIV (Casanova, *ap.* Colomina, 1999, p. 101) s'ha d'acceptar amb cautela o, si més no, com a l'inici tímid d'un canvi.

MONOGRAFIES

5. A més del seu estudi «Sobre el parlar de la comarca del Baix Palància» (1963), on es parla de la serra d'Almenara com a límit entre les diòcesis de València i Tortosa, amb les conseqüències lingüístiques que va comportar, Sanchis és autor de diverses monografies dialectals de caràcter onomasiològic sobre els noms de la cuereta (1955-1956 [1959]), la ratapinyada (1957*b*) i l'oronella (1963); per a aquests treballs es basa generalment en materials de l'ALPI i de la «Calaixera» del DCVB, a més d'altres obres cartogràfiques (ALF i Salow i Krüger, 1912) o específiques romàniques sobre cada ocell, fa una relació dels noms respectius, el seu origen i motivació, i, si escau, presenta un mapa (com el de la ratapinyada). Notem sobre això: *a*) el nombre espatarrant de variants (noranta-sis de l'oronella, cent nou de la ratapinyada), algunes de les quals absents de treballs anteriors (trenta-set no apareixen en l'estudi de Rohlf sobre la cuereta; més de vint, tampoc al DCVB); *b*) una certa freqüència de confusions en els ornitònims, sigui per part de l'informador, sigui per part de l'investigador; *c*) l'error d'interpretació per part de romanistes estrangers (*rat pennat* [*sic*] interpretat «ratón castigado» per Malkiel); *d*) la dèria mossarabitzant de Sanchis (*moceguello* 'ratapinyada').

DIALECTES HISTÒRICS: EL MOSSÀRAB

6. Sanchis ha fet una bona aportació a l'estudi del mossàrab, tot i haver-lo considerat el capítol més difícil de la història lingüística de València (1948, p. 101) i un «hermoso, aunque no fácil, tema de estudio» (1959, p. 342). Hi dedica un capítol a la *Introducción* (1948, «El habla de los mozárabes valencianos», p. 101-144), on s'estén en les dificultats d'aquest estudi per la migradesa de les fonts, la catalanització (o castellanització en àrea castellana) dels manuscrits, l'alteració dels noms romànics pels escriptors àrabs, etc., per la qual cosa considera les conclusions a què arriba de caràcter provisional. No és estrany davant les constants contradiccions relatives a la diftongació o no de les vocals obertes llatines, la pèrdua o no de la vocal final *-o* (*Pinedo/Pinet*), la palatalització o no de la *l-* inicial,

etc. Al capítol esmentat s'afegiran altres estudis sobre el mateix tema com la comunicació al Congrés Internacional de Lingüística Romànica de Barcelona (1953 [1956*b*], reproduït el 1961), on presta prou atenció a «l'aspecte historico-cultural» (p. 449), després ampliat a tota la Península (1959, p. 293-342). Sanchis, que havia seguit els cursos de doctorat amb Menéndez Pidal, el qual es feia ressò dels estudis de Simonet, Codera, Asín Palacios, se sent fortament influït per l'eminent filòleg. Coromines, igualment deixeble del mestre de la filologia hispànica, s'arreglerava en la mateixa línia. Tanmateix, el nostre autor es desmarca d'aquest en la interpretació de la llengua d'una carta dels moros de Peníscola rebuda per Jaume I a Terol:

Senyor, quieres-lo tu així? E nos lo queremos e ns fiaremos de tu, e dar-
t'hemos lo castello en la tua fe

que Coromines creu que correspon al mossàrab (jo mateix vaig deixar-me seduir per la seva autoritat), mentre que Sanchis, com abans Nicolau Primitiu, opina que és aragonès, bé que posteriorment matisant que *quieres* i *castello* de la carta, en comptes de *quieres* i *castiello* respectivament, no s'adiuen amb aquest romanç (Sanchis, 1980, p. 110). També s'allunya de la tesi de Menéndez Pidal i Galmés de Fuentes quan aquests parlen de la diftongació del mossàrab valencià explicada per la vinculació amb els mossàrabs de l'antiga Cartaginense, quan realment, segons Sanchis, València «étnica, cultural y económicamente» estava vinculada amb el litoral i la vall de l'Ebre (1959, p. 307-308).

El prestigi de Menéndez Pidal i el descobriment de les *jarchas* va posar de moda el tema del mossàrab en els parlars hispànics. Tanmateix, Baist (1904-1906, p. 878-880), al *Grundriss der romanischen Philologie*, ja no creia en la supervivència d'aquesta població romànica i darrerament veus autoritzades, com la de Carmen Barceló (2008) o Josep Torró (2011), opinen igualment. Crec que ningú posa en dubte l'ascendència prejaumina de certs topònims, conservats, a voltes amb modificacions, pels musulmans (*Llombai*, *Muro*, etc.); ara, que afectés apel·latius, conservats pel contacte amb la població semítica, ja és més dubtós: així, s'ha demostrat que *colombaire*, la documentació del qual no va més enllà del segle XVIII, va sorgir dins l'àmbit dels colomòfils valencians (Casanova, 2003 i 2005). Una investigació més aprofundida està demostrant que la major part d'aquests mots són imputables a la colonització aragonesa, que va conèixer xifres demogràfiques importants però que, en moltes poblacions, va ser absorbida lingüísticament pel contingent català; i així són de procedència aragonesa *lloma*, *lapo*, *mortitxol*, segons els estudis de Colón (1993), Casanova (2001), Martines (2002), i altres mots l'origen dels quals jo mateix he desvelat (*gemecar*, *ombria* 'obaga', *villabarquí/villamarquí* 'filaberquí', *fullarasca* 'fullaraca', etc. [Veny, 2002, 2009*b*, 2009*c* i 2012*a*]). Aquí m'agrada de

repetir unes paraules que sonen a màxima lingüística: «No anem a cercar la veritat a dues llegües si la tenim a dues passes». Sobretot si l'àrea de les dues llegües és fosca, misteriosa i procliu a la fantasia.

INTERPRETACIÓ HISTÒRICA DELS DIALECTES

7. Potser fent-se ressò d'interpretacions per part de romanistes de l'atribució de diferències lingüístiques i dialectals al substrat preromà, arran de l'articulació del català en dos grans blocs, l'oriental i l'occidental, que, com hem dit, havia subscrit en *La llengua dels valencians* (1933), Sanchis n'assaja una interpretació històrica en un article important, «Factores históricos de los dialectos catalanes» (1956a), que Moll coneixia abans de la seva publicació i que va resumir a la seva *Gramàtica històrica catalana* (1952, p. 61-62; i p. 63-65 de l'ed. cast., 2006). Després d'una caracterització dels diferents dialectes, partint de la divisió que va fer Guifre el Pilós (898) de les seves terres entre els seus fills Guifre II, Miró i Sunifred, que haurien rebut zones corresponents aproximadament a les àrees del català oriental, del rossellonès i del català nord-occidental respectivament, relaciona el català occidental amb el substrat ibèric i l'oriental, amb les tribus postcapsianes, no ibèriques. Però deixant clar que el valencià «no es nada más que la continuación meridional del catalán occidental» (Sanchis, 1956a). El 1980 reafirma la seva teoria. Badia (1981) repren la interpretació de Sanchis, però en lloc de posar èmfasi sobre l'aspecte qualitatiu del substrat ho fa sobre el de la intensitat d'aquest, que hauria estat més fort en la part occidental que en l'oriental, on la romanització hauria estat més potent. Descarta la importància de l'anomenada *Reconquesta* i atribueix les característiques de l'occidental al ferment del substrat; però, ens preguntem, qui havia de transmetre'l: els mossàrabs, amb un substrat —fora de l'onomàstic— inexistent, o els àrabs que no parlaven sinó la seva llengua?

Ara bé, la proposta de Sanchis es basava en l'estat dels estudis de prehistòria del moment (Bosch i Gimpera); després aquests han progressat per vies diferents: efectivament, anàlisis posteriors (Terradell) han demostrat que hi havia hagut ibers tant a l'oest com a l'est del domini lingüístic, amb la qual cosa aquella teoria perdia el seu fonament. Recentment, Xaverio Ballester (2008), partint de l'iberisme més intens en l'àrea oriental, considera que l'iber, amb una variació vocàlica remarcable, hauria condicionat en certa manera la variació del vocalisme àton i tònic del català oriental. Són massa fràgils i insegurs els coneixements que tenim de l'iber per a substituir-los pels més segurs que tenim de l'època llatina i romànica i així arribar a conclusions prou sòlides.

GEOLINGÜÍSTICA

8. La intervenció de Sanchis en l'elaboració de l'ALPI el va convertir en un dels nostres grans geolingüistes. Després d'assistir, juntament amb els altres col·laboradors, a un curs preparatori dirigit per T. Navarro Tomás, van començar les enquestes, gran part de les quals van anar a càrrec de Sanchis, no solament en l'àrea catalana, formant equip amb F. de B. Moll (1933-1936), sinó també en l'àrea castellana, juntament amb Espinosa, Rodríguez-Castellano o Otero. Interrompudes les enquestes per la Guerra Civil, van continuar després (Sanchis, 1953*b*) i ell tindria la responsabilitat, acabades les exploracions i ja resident a Palma, de l'edició de l'obra i així va aparèixer el primer volum (1962; veg. Sanchis, 1953*b* i 1956*c*). De l'epistolari publicat (Cortés i García Perales, 2009) es desprèn el paper principal que va exercir Sanchis en la futura elaboració dels materials, malauradament interrompuda, i que va provocar el blâme d'alguns altres col·laboradors que, recelosos, consideraven que aquell havia adquirit un excés de protagonisme (veg. Cortés i García Perales, 2009; Veny, 2012*b*). Una obra que ha conegut avatars diversos però que avui, recuperats els qüestionaris dispersos, es troba en via d'una edició digital (García Mouton, 2010).

CULTURA POPULAR

9. Lligada a la dialectologia es troba la cultura popular, que Sanchis també va conrear amb prou fortuna. Es tracta sobretot d'estudis de cultura material com són els noms dels vents (1952), dels molins de vent mallorquins (1955), de les barraques valencianes (1957*a*), de l'elaboració del cànem a la vall d'Uixó (en col·laboració amb V. G. Diago Nebot, 1963-1966), però també de cultura espiritual, com la paremiologia (1951) i les dites tòpiques entre els pobles valencians que parlen els uns dels altres (1936*b*, 1943, 1955-1958 i 1963-1968). Al costat de la utilització de fonts diverses, passades pel sedàs d'una crítica rigorosa de la qual no s'escapen Martí Gadea o J. Amades (Alpera, 1984), cal notar la qualitat de la seva aportació personal, filla del seu pelegrinatge filològic per les nostres terres.

DIALECTOLOGIA FILOLÒGICA

10. Atent a les manifestacions dialectals del valencià, Sanchis no ignora la importància de les contribucions dels escriptors costumistes com a font d'estudi de les variants dialectals, i on es reflecteix «la gràcia i l'aroma i sabor del color local» («Introducció» a Amo, Sanchis, 1973*a*, p. 215). I és així que edita, estudia i fa el glossari de l'obra de Joaquim Amo *L'oncle Canyís* (1973*a*; 1a ed., 1950), on apareixen dialectalismes com *nau* 'nou', *quirdar* 'cridar', i també de l'obra de Josep Pascual Tirado *De la meua garbera* (1974; 1a ed., Pascual, 1935); ambdues obres són

objecte d'una revisió quirúrgica que normalitza l'ortografia, modifica la sintaxi, elimina castellanismes, etc. Aquesta actitud es justifica perquè es tracta d'una edició divulgadora, sense que l'obra sigui vàlida per als dialectòlegs (veg. ed. de Pascual Tirado, de Colón [1986], respectuosa amb l'original).

LEXICOGRAFIA

11. Després d'alliberat de la presó (1951),¹ on va aprendre alemany amb la gramàtica alemanya de Moll i on va traduir al català *Die Albufera von València* (1933),² de Max Thede, Sanchis va ser acollit a Palma pel filòleg ciutadellenc, com a col·laborador del DCVB. S'encarregava de preparar el material per a la redacció de les entrades, tasca que anava a càrrec de Moll. Des del volum III (1954), l'obra apareix «amb la col·laboració de Manuel Sanchis Guarner», i des del volum IX (1959) fins al darrer, X (1962), amb la d'aquest i d'Anna Moll. Molts d'anys de treball plegats, que, juntament amb les enquestes de l'ALPI, li van donar una formació molt completa sobre la variació dialectal i sobre la tècnica lexicogràfica. De fet, Sanchis tenia la idea d'escriure un llibre que es titularia *Manual para una dialectología valenciana*, però que no va arribar a cristallitzar (Cortés i García Perales, 2009, p. 172, n. 99). La magnífica guia bibliogràfica de Jordi Colomina (1999) supleix en gran part el buit que va deixar el nostre dialectòleg.

12. En un vessant diacrònic, a més del caire que sovint tenien les monografies lèxiques (veg. § 5), cal assenyalar l'estudi sobre «El léxico marinero mediterráneo», que, tot i el seu caràcter divulgatiu (es tracta d'una conferència), que té per base estudis previs de Vidos i de Coromines, remarca la puixant influència genovesa en la terminologia marinera dels països mediterranis. Hi podem llegir observacions correctes com la relativa adhesió als helenismes directes del català defensats per Coromines i la propagació dels italianismes (llegiu *genovesismes*) per la via geogràfica de Gènova-Provença-Catalunya-Castella; a aquest propòsit he pogut demostrar —crec— que l'*alatxa* (Veny, 2011) en seria un exemple (contra la condició de mossàrab propugnada per Coromines i el mateix Sanchis). Una amable crítica es referiria a l'atribució d'influència «italiana» i no estrictament genovesa a mots com *xurma*, que només pot explicar-se a partir d'un dialecte italomànic com és el lígur que canvia el grup -KL- en [ʃ]: gr. κ[Ε]LEUSMA > gen. [ʃ]usma, com CLAMARE > [ʃ]amar (veg. Veny, 2012c).

13. En aquest àmbit i en relació amb la llengua normativa es troba l'obra gramatical de Sanchis, condensada en la *Gramàtica valenciana* (1950), un veritable

1. Però la rehabilitació completa no arribaria fins al 1955.

2. De la qual publicaria una ressenya (*Revista de Filología Española* (1941), 25, p. 272-274). Ferran Robles n'ha publicat una traducció (Thede, 2009) i ara García Perales en publica la traducció de Sanchis.

esforç per a conjuminar la unitat de la llengua amb les formes més regionals valencianes. Hi notem la flexibilitat de les marques («també admissible», «recomanable», «preferible») al costat de la convivència de la variant més general amb la diatòpica (*meva/meua, venir/vindre*, etc.), l'admissió de variants pròpies (*a boqueta nit*), la condemna de l'harmonia vocàlica, l'ús «inconvenient» del datiu *lis* o la relegació a escrits de caire popular de locucions com *d'espai, a bacs* (cf. Veny, 2001, p. 167-168).

FINAL

14. En suma, per concloure, Sanchis Guarner era un dialectòleg amb el sentit més ampli i profund de la paraula. Ha estat un coneixedor sobre el terreny de la rica diversitat de la llengua, com havien fet —o farien— A. M. Alcover, Moll i Corromines, diversitat enllaçada amb les meravelles de la cultura popular, centrada especialment en el valencià, i amb una voluntat assenyada de compartir-la amb la llengua culta, general, la llengua dels països de llengua catalana. Enriquit amb el treball de camp i familiaritzat amb la tècnica lexicogràfica a l'empara de Moll, ens deixa un preciós llegat que ens ha permès d'aprofundir i avançar en l'estudi de la nostra llengua. La seva vida, a més, vertebrada en el diàleg i la conciliació, ha esdevingut un espill d'exemplaritat moral i de constant lleialtat al nostre poble.

JOAN VENY
Institut d'Estudis Catalans
Universitat de Barcelona

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

Obres de Sanchis Guarner tingudes en compte

- SANCHIS GUARNER, Manuel (1933). *La llengua dels valencians*. València: L'Estel.
- (1936a). «Extensión y vitalidad del dialecto valenciano apitxat». *Revista de Filología Española*, 23, p. 45-62.
  - (1936b). «Locucions tòpiques valencianes». *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana*, 18, p. 1-21, p. 33-48, p. 83-100, p. 118-134.
  - (1943). «Folklore geogràfic de la comarca d'Alcoi». A: *Miscel·lània Fabra*. Buenos Aires: Coni, p. 380-400. [Ed. facsímil, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1998]
  - (1945). «Calendario de refranes valencianos». *Las Provincias. Almanaque para 1945*, 63, p. 547-559.
  - (1949). «Noticia del habla de Aguaviva de Aragón». *Revista de Filología Española*, 33, p. 15-65.
  - (1948). *Introducción a la historia lingüística de Valencia*. València: Institución Alfonso el Magnánimo.
  - (1950). *Gramàtica valenciana*. València: Torre.

- SANCHIS GUARNER, Manuel (1951). *Calendari de refranys*. Barcelona: Barcino.
- (1952). *Els vents segons la cultura popular*. Barcelona: Barcino.
- (1953a). «Le dictionnaire historique et dialectal du catalan Alcover-Moll. Travaux, problèmes et méthodes». *Orbis: Bulletin International de Documentation Linguistique*, 2, p. 104-112.
- (1953b). *La cartografía lingüística en la actualidad y el 'Atlas de la Península Ibérica'*. Madrid: CSIC.
- (1954). «El léxico mariner mediterráneo». *Revista Valenciana de Filología*, 4, p. 7-22.
- (1955). *Els molins de vent de Mallorca*. Barcelona: Barcino.
- (1955-1956 [1959]). «Els noms catalans de la cuereta (*Motacilla alba*)». *Estudis Romànics*, 5, p. 141-159.
- (1955-1958). «Dictados tópicos de la comarca de Denia, Pego y la Marina». *Revista Valenciana de Filología*, 5, p. 7-62.
- (1956a). «Factores históricos de los dialectos catalanes». *Estudios dedicados a Menéndez Pidal*, 6, p. 151-186.
- (1956b). «Els parlars romànics anteriors a la Reconquesta de València i Mallorca». *VII Congrès International de Linguistique Romane, 1953. Actes et Mémoires*, 2, p. 447-482. [2a ed., València, 1961]
- (1956c). «La cartografía lingüística catalana». *VII Congrès International de Linguistique Romane, 1953. Actes et Mémoires*, 2, p. 647-654.
- (1957a). *Les barraques valencianes*. Barcelona: Barcino.
- (1957b). «Los nombres del murciélagos en el dominio catalán». *Revista de Filología Española*, 40, p. 9-125.
- (1959). «El mozárabe peninsular». A: *Enciclopedia lingüística hispánica*. Vol. 1. Madrid: CSIC, p. 293-342.
- (1960a). «La partícula *Son* de *Son Armadans* y de los demás predios mallorquines». *Papeles de Son Armadans*, 50, p. 176-184.
- (1960b). *Cançoneret valencià de Nadal*. València: Torre. [2a ed., València: Gorg, 1973]
- (1963). «Els noms catalans de l'oronella (*Hirundo rustica*)». A: *Studia Philologica: Homenaje a Dámaso Alonso*. Vol. 3. Madrid: Gredos, p. 381-396.
- (1963-1966). «La elaboración del cáñamo en la Vall d'Uixó». En col·laboració amb V. G. Diago Nebot. *Revista Valenciana de Filología*, VII, p. 7-22.
- (1963-1968). *Els pobles valencians parlen els uns dels altres*. València: L'Estel. I, 1963; II, 1965; III, 1968. [Reproduït a *Obra completa*. València: Tres i Quatre, 1982. Vol. 2, 3 i 4]
- (1967 [1968]). «Las hablas del Alto Mijares y de Fanzara (provincia de Castellón)». *Boletín de la Real Academia Española*, 47, p. 201-212.
- (1968). «Noticia del habla de Énguera y la Canal de Navarrés (provincia de Valencia)». *Actas del XI Congreso Internacional de Lingüística y Filología Románicas*. Vol. IV. Madrid: CSIC, p. 2039-2045.
- (1973a). «Introducció» i «Glossari». A: AMO, Joaquim. *L'oncle Canyís: Estampes del vell Monòver*. Replegades, revisades i completades per Amanci Martínez Ruiz. València: L'Estel.
- (1973b). «La frontera lingüística en las provincias de Alicante y Murcia». *Cuadernos de Geografía de la Universidad de Valencia*, 13, p. 15-29.
- (1974). «Introducció» i «Glossari». A: PASCUAL TIRADO, Josep. *De la meua garbera: Estampes castellonenques*. València: L'Estel.

- SANCHIS GUARNER, Manuel (1980). *Aproximació a la història de la llengua catalana: Creixença i esplendor*. Barcelona: Salvat.
- SANCHIS GUARNER, Manuel; RODRÍGUEZ-CASTELLANO, LORENZO; OTERO, ANÍBAL; LINDLEY CINTRA, LUIS F. (1962). «El Atlas Lingüístico de la Península Ibérica (ALPI). Trabajos, problemas y métodos». *Actas do IX Congresso Internacional de Linguística Românica*. Vol. 3. Lisboa: Centro de Estudos Filológicos, p. 113-120.

Altres

- AGUILÓ, Cosme; MIRALLES, Joan (1991). «La toponímia de l'illa de Tabarca». *Butlletí Interior de la Societat d'Onomàstica*, 44, p. 371-389.
- ALCOVER, Antoni M. (1908). «Una mica de dialectologia catalana». *Butlletí del Diccionari de la Llengua Catalana*, 4, p. 194-303.
- ALF = GILLIÉRON, Jules (1902-1910). *Atlas linguistique de la France*. París: Champion.
- ALPERA, Lluís (1984). «Manuel Sanchis Guarnier, investigador de la cultura popular». A: CASANOVA, Emili (coord.). *Estudis en memòria del professor Manuel Sanchis Guarnier: Estudis de llengua i literatura catalanes*. Vol. 1. València: Universitat de València, p. 1047-1049.
- ALPI = *Atlas Lingüístico de la Península Ibérica* (1962). Madrid: CSIC.
- BADIA I MARGARIT, Antoni M. (1951). *Gramàtica històrica catalana*. Barcelona: Noguer. [Trad. catalana, *Gramàtica històrica catalana*. València: Tres i Quatre, 1981]
- (1981). *La formació de la llengua catalana*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- BAIST, Gottfried (1904-1906). «Die spanische Sprache». A: GRÖBER, Gustav (ed.). *Grundriss der romanischen Philologie*. Vol. 1. Estrasburg: Karl J. Trübner, p. 878-915.
- BALLESTER, Xaverio (2008). «Del llatí [ibèric] al romance [catalán]». A: *Del llatí al romanç, com hem emplenat el buit?: III Jornada de l'Associació d'Amics del Professor Antoni M. Badia i Margarit (Barcelona, 17 de maig de 2007)*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 61-95.
- BARCELÓ, Carmen (2008). «El mozàrabe en la obra de Joan Coromines». A: BADIA I MARGARIT, Antoni M.; SOLÀ, Joan (ed.). *Joan Coromines, vida i obra*. Madrid: Gredos, p. 400-435.
- BARNILS, Pere (1913). «El parlar apitxat». *Butlletí de Dialectologia Catalana*, 1, p. 18-25.
- CASANOVA, Emili (1984). «Manuel Sanchis Guarnier, dialectòleg». A: CASANOVA, Emili (coord.). *Estudis en memòria del professor Manuel Sanchis Guarnier: Estudis de llengua i literatura catalanes*. Vol. 1. València: Universitat de València, p. 1037-1045.
- (2001). «Llengües en contacte a l'edat mitjana al Regne de València: el cas de l'aragonès i del castellà». A: CANO, M. Antònia; MARTINES, Josep; MARTINES, Vicent; PONSODA, Joan J. (ed.). *Les claus del canvi lingüístic*. Alacant: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, p. 135-160.
- (2003). «El lèxic de la Decadència en els estudis etimològics: El cas del DECat de Joan Coromines». A: *Actes del Dotzè Col·loqui de l'Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*. Vol. 3. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 189-221.
- (2005). «Lèxic i cultura popular: la creació lèxica dels colombares valencians entre el segle XVIII i el XX». *Zeitschrift für Katalanistik*, 18, p. 93-113.

- COLOMINA I CASTANYER, Jordi (1999). *Dialectologia catalana: Introducció i guia bibliogràfica*. Alacant: Universitat d'Alacant.
- COLÓN, Germà (1967). «Catalanismos». A: ALVAR, M.; BADÍA, A.; BALBÍN, R. de; LINDLEY CINTRA, L. F. (dir.). *Enciclopedia lingüística hispánica*. Vol. 2. Madrid: CSIC, p. 193-238.
- (1986). «Pròleg». A: PASCUAL TIRADO, Josep. *De la meua garbera*. Castelló de la Plana: Caja de Ahorros y Monte de Piedad de Castellón.
- (1993). «Visió romàntica sobre alguns “mossarabismes” del català». A: ALEMANY, R.; FERRANDO, A.; MESSEGUER, L. B. (ed.). *Actes del Novè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes (Alacant-Elx)*, II, p. 253-299.
- (1999). «Per a la data de l'apitxat». *Caplletra*, 27, p. 43-53.
- CORTÉS, Santi; GARCÍA PERALES, Vicent (ed.) (2009). *La historia interna del 'Atlas Lingüístico de la Península Ibérica' (ALPI): Correspondencia (1910-1976)*. València: Universitat de València.
- DCVB = ALCOVER, Antoni M.; MOLL, Francesc de B. (1930-1962). *Diccionari català-valencià-balear*. Palma de Mallorca: [s. n.].
- FIGUERAS PACHECO, Francisco (1912). «El valenciano en la provincia de Alicante». A: CARRERAS, F. (dir.). *Geografía general del Reino de Valencia: Provincia de Alicante*. Barcelona: A. Martín, p. 227-238.
- GARCÍA MOUTON, Pilar (2010). «El procesamiento informático de los materiales del *Atlas Lingüístico de la Península Ibérica* de Tomás Navarro Tomás». A: AURREKOETXEA, GOTZON; ORMAETXEA, José Luis (ed.). *Tools for linguistic variation*. Suplement de l'*Anuario de Filología Vasca «Julio de Urquijo»*, LIII. Bilbao: Universidad del País Vasco, p. 167-174.
- GULSOY, Joseph (1963-1968). «L'origen dels parlars d'Ènguera i de la Canal de Navarrés». *Estudis Romànics*, 12, p. 317-338.
- HADWIGER, J. (1905). «Sprachgrenzen und Grenzmundarten des Valencianischen». *Zeitschrift für romanische Philologie*, 29, p. 712-731.
- MARTINES, Josep (2002). «L'aragonès i el lèxic valencià. Una aproximació». *Caplletra*, 32, p. 157-201.
- (2006). «El migjorn valencià dins l'obra lingüística de Manuel Sanchis Guarner». A: CORTÉS, Santi; ESCARTÍ, Vicent Josep (ed.). *Manuel Sanchis Guarner: Un humanista valencià del segle xx*. València: Acadèmia Valenciana de la Llengua, p. 44-73.
- MOLL, Francesc de B. (1952). *Gramàtica històrica catalana*. Madrid: Gredos.
- MONTOYA, Brauli (1986). *Variació i desplaçament de llengües a Elda i Oriola durant l'edat moderna*. Alacant: Diputació d'Alacant.
- PASCUAL TIRADO, Josep (1935). *De la meua garbera*. Castelló de la Plana.
- ROHLFS, Gerhard (1958). «Die Hispanischen Namen der Bachstelze». A: *Etymologica: Walther von Wartburg zum 70. Geburtstag*. Tübingen: Niemeyer, p. 129-154.
- SALOW, K.; KRÜGER, F. (1912). *Sprachgeographische Untersuchungen über den östlichen Teil des katalanisch-languedokischen Grenzgebietes*. Hamburg: Société Internationale de Dialectologie Romane.
- THEDE, Max (2009). *L'Albufera de València: Una descripció etnogràfica*. Introducció i traducció de Ferran Robles i Sabater. València: Universitat de València.
- TORRÓ, Josep (2011). «Mossàrabs en temps de conquesta. Observacions historiogràfiques». *Caplletra*, 51, p. 113-134.
- VENY, Joan (1978). *Els parlars*. Barcelona: Dopesa.

- VENY, Joan (1985). *Introducció a la dialectologia catalana*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- (2001). *Llengua històrica i llengua estàndard*. València: Universitat de València.
- (2002). «Sobre el valencià *gemecar* ‘gemegar’». *Caplletra*, 32, p. 143-155.
- (2009a). *Per una història diatòpica de la llengua catalana*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- (2009b). «*Ombria* i els altres noms catalans de la ‘obaga’». A: VEYRAT, Montserrat; SERRA, Enrique (ed.). *La lingüística como reto epistemológico y como acción social: Estudios dedicados al Profesor Ángel López García en ocasión de su sexagésimo aniversario*. Vol. 1. Madrid: Arco/Libros, p. 553-566.
- (2009c). «Gallicisme i aragonesisme en els significants de *filiberquí*». A: MORET, Hèctor (ed.). *Llengües i fets, actituds i franges: Miscel·lània de treballs etimològics, filològics i lingüístics oferts a Artur Quintana i Font*. Calaceit: Associació Cultural del Matarranya: Institut d'Estudis del Baix Cinca, p. 511-528.
- (2011). «Sobre el mossarabisme *alatxa* (*Sardinella aurita*)». *Caplletra*, 51, p. 185-203.
- (2012a). «Circulacions lingüístiques a la Romània». A: CASANOVA, Emili; CALVO, Cesáreo (ed.). *Actes del 26è Congrés Internacional de Lingüística i Filologia Romàniques (València, 6-11 de setembre de 2010)*. Vol. 1. Berlín: W. de Gruyter, p. 495-511.
- (2012b). Recensió de Santi CORTÉS i Vicent GARCÍA PERALES (2009). *Estudis Romànics*, 34, p. 581-587.
- (2012c). «Vocabulaire ichtyonymique et nautique catalan dans la Romania». A: VENY, J. *De geolingüística i etimologia romàniques*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 153-171.